

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Σλαβικοί λαοί στα Βαλκάνια, 15ος-18ος αι.

Ενότητα 5: Τα βόρεια Βαλκάνια υπό οθωμανική εξουσία

Ελένη Γκαρά

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Μυτιλήνη, 2014

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Πίνακας περιεχομένων

1. Στόχοι ενότητας	4
2. Περιεχόμενο ενότητας	4
3. Πόλεμος και ειρήνη	5
3.1 Πόλεμος με τον Ιερό Συνασπισμό	5
3.2 Παλιοί και νέοι αντίπαλοι	6
4. Εξασθένιση της κεντρικής εξουσίας	8
4.1 Η περίπτωση της Βοσνίας	8
4.2 Η περίπτωση του Μαυροβουνίου	9
5. Επιλεγμένη βιβλιογραφία	12

1. Στόχοι ενότητας

Αντικείμενο της ενότητας αποτελούν οι κύριες πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις στο υπό οθωμανική εξουσία βόρειο μισό της Βαλκανικής Χερσονήσου, από τα τέλη του 15ου μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα.

2. Περιεχόμενο ενότητας

- Πόλεμος και ειρήνη: Πώς εξελίσσονται οι σχέσεις των Οθωμανών με τα γειτονικά τους κράτη στην Ευρώπη και πώς επηρεάζονται οι Βαλκανικές περιοχές από τον διακρατικό ανταγωνισμό και τους πολέμους; Ποιες ήταν οι συνέπειες του πολέμου με τον Ιερό Συνασπισμό (1684-1699); Ποια ήταν η σημασία της ανάδυσης της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης τον 18ο αιώνα και της σύγκρουσής της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία;
- Εξασθένιση της κεντρικής εξουσίας: Πώς εξελίχθηκε η οθωμανική κυριαρχία στο βόρειο μισό της Βαλκανικής Χερσονήσου; Ποιες ήταν οι συνέπειες της ανάδυσης μιας «νεοφεουδαλικής τάξης πραγμάτων» τον ύστερο 18ο αιώνα; Ποιες ήταν οι ιδιαίτερες εξελίξεις στη Βοσνία και το Μαυροβούνιο, οι οποίες οδήγησαν στη σημαντική διαφοροποίηση των περιοχών αυτών σε σχέση με τις άλλες Βαλκανικές επαρχίες;

3. Πόλεμος και ειρήνη

Στο διάστημα από τη μάχη του Μόχατς το 1526, που φέρνει υπό οθωμανικό έλεγχο την Ουγγαρία, μέχρι την αποτυχημένη πολιορκία της Βιέννης το 1683, οι βαλκανικές περιοχές γνωρίζουν μια μακρά περίοδο ειρήνης. Ο 16ος αιώνας είναι εποχή δημογραφικής και οικονομικής ανάκαμψης. Δημιουργείται ένα δίκτυο μεγαλύτερων και μικρότερων πόλεων, αυξάνεται ο πληθυσμός και οι καλλιέργειες, αναπτύσσεται το εμπόριο και η βιοτεχνία, γίνονται μεγάλα δημόσια έργα, χτίζονται χριστιανικά μοναστήρια και μουσουλμανικοί τεκέδες. Από τις αρχές του 17ου αιώνα αρχίζουν να εμφανίζονται σαφή σημάδια δημογραφικής και οικονομικής ύφεσης. Δεν είμαστε σίγουροι για τα ακριβή αίτια της κρίσης, η οποία πλήττει όλη την Ευρώπη εκείνη την εποχή· βέβαιο είναι ότι στην οθωμανική περίπτωση συνέβαλε σημαντικά και η πολιτική αστάθεια στο αυτοκρατορικό κέντρο, πρώτα μεταξύ 1617-1632 και ξανά μεταξύ 1648-1656.

Από τη δεκαετία του 1630, με την ισχυροποίηση του φονταμενταλιστικού κινήματος των *καντιζαντελήδων*, θα βρεθεί στο επίκεντρο της οθωμανικής εσωτερικής πολιτικής το ζήτημα της θρησκευτικής πίστης. Αν και οι *καντιζαντελήδες* θα εξαφανιστούν μετά την καταστροφική για τους Οθωμανούς απόπειρα κατάληψης της Βιέννης (1683), την οποία είχε υποστηρίξει σθεναρά ο Βανί εφέντης, ηγέτης του κινήματος εκείνη την εποχή, θα έχουν ήδη κατορθώσει να στρέψουν την επίσημη θρησκευτική πολιτική σε ένα λιγότερο ανεκτικό πλαίσιο, κάτι που μακροπρόθεσμα θα επηρεάσει τη θέση των χριστιανών με αρνητικό τρόπο.

Σε όλο τον 16ο και στο μεγαλύτερο μέρος του 17ου αιώνα, η οθωμανο-αψβουργική μεθόριος υποφέρει από επιδρομές και πολέμους, αν και τα σύνορα μεταξύ των δύο κρατών διατηρούνται λίγο πολύ σταθερά. Πρόκειται για μια εποχή κατά την οποία η ευρωπαϊκή ήπειρος συνταράσσεται από τους θρησκευτικούς πολέμους στον απόηχο της Μεταρρύθμισης (1517-1648), και η σύγκρουση Οθωμανών και Αψβούργων παίρνει έκδηλο ιδεολογικό χαρακτήρα. Οι αψβούργοι αυτοκράτορες εμφανίζονται ταυτόχρονα ως υπερασπιστές του Καθολικισμού έναντι του Προτεσταντισμού και του Χριστιανισμού έναντι του Ισλάμ. Οι Οθωμανοί εμφανίζονται περισσότερο πραγματιστές: η επίσημη ρητορική για πόλεμο κατά των απίστων δεν απουσιάζει, αλλά συνδυάζεται με τη σύναψη συμμαχίας με τους Γάλλους από τη δεκαετία του 1530 και με την υποστήριξη των προτεσταντών αντιπάλων των Αψβούργων.

3.1 Πόλεμος με τον Ιερό Συνασπισμό

Η σύμπληξη του Ιερού Συνασπισμού (παπικά κράτη, Αψβούργοι, Βενετία, Πολωνία-Λιθουανία, αργότερα και Ρωσία) και η συντονισμένη επίθεση εναντίον των Οθωμανών από το 1684 θα μετατρέψει πρώτα την Ουγγαρία και κατόπιν τα δυτικά Βαλκάνια σε εμπόλεμη ζώνη. Το 1686 οι Αψβούργοι παίρνουν τη Βούδα και το 1688-90 προελαύνουν στις σερβικές περιοχές, καταλαμβάνοντας το Βελιγράδι και φθάνοντας μέχρι τη Νις και το Κοσσυφοπέδιο. Παράλληλα κάνουν επιδρομές στη

Βοσνία και την Ερζεγοβίνη, στην οποία επιχειρούν από τις δαλματικές ακτές και οι Βενετοί, με τη συνδρομή των Μαυροβούνιων που έχουν εξεγερθεί.

Από το 1690 ξεκινά μια οργανωμένη οθωμανική αντεπίθεση που θα αναγκάσει τους Αψβούργους σε υποχώρηση. Όμως η συντριπτική ήττα του οθωμανικού στρατού στη Ζέντα το 1697 και οι αψβουργικές επιδρομές στη Βοσνία, στο πλαίσιο των οποίων καίγεται το Σεράγιεβο, οδηγούν τον σουλτάνο σε συνθηκολόγηση. Με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) οριστικοποιείται η απώλεια της Ουγγαρίας και της Τρανσυλβανίας και τα σύνορα ορίζονται λίγο βορειότερα από το Βελιγράδι. Έτσι η Σλαβονία περνά στους Αψβούργους.

Ο πόλεμος φέρνει μεγάλες πληθυσμιακές ανακατατάξεις. Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από τις ουγγρικές περιοχές και τη Σλαβονία συρρέουν στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη, ενώ οι χριστιανοί αναζητούν προστασία στις βενετικές και αψβουργικές περιοχές. Η μεγαλύτερη τέτοια μετακίνηση –και μακροπρόθεσμα σημαντικότερη για τις συνέπειές της– συνέβη το 1690. Εν όψει της οθωμανικής αντεπίθεσης, δεκάδες χιλιάδες ορθόδοξοι Σέρβοι από την περιοχή του Κοσσυφοπεδίου ακολουθούν τον πατριάρχη Ιπεκίου Αρσένιο Γ΄ Τσερνόγιεβιτς και μεταναστεύουν υπό την προστασία των αψβουργικών στρατευμάτων που υποχωρούν. Ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος Α΄ θα τους εγκαταστήσει στην πρόσφατα κατακτημένη Σλαβονία, παραχωρώντας τους ιδιαίτερο καθεστώς. Ο σερβικός πληθυσμός θα ενισχύεται συνεχώς από μετανάστες και πρόσφυγες στη διάρκεια του 18ου αιώνα, ενώ θα αποκτήσει και ιδιαίτερη Εκκλησία με έδρα το Κάρλοβιτς (μητρόπολη Καρλοβικίων).

3.2 Παλιοί και νέοι αντίπαλοι

Τον 18ο αιώνα θα υπάρξουν και πάλι συγκρούσεις μεταξύ Οθωμανών και Αψβούργων, που όμως θα εναλλάσσονται με μακρές περιόδους ειρήνης. Το 1718 η περιοχή του Βανάτου και το Βελιγράδι θα περάσουν στους Αψβούργους, αλλά το 1739 η πόλη θα επανέλθει στους Οθωμανούς. Σε έναν νέο πόλεμο, το 1787-91, οι Αψβούργοι θα προελάσουν στη Βοσνία και θα καταλάβουν το Βελιγράδι. Τελικά τα σύνορα δε θα μεταβληθούν, αλλά οι Αψβούργοι θα αναγνωριστούν από τους Οθωμανούς ως προστάτες των καθολικών της αυτοκρατορίας.

Τον 18ο αιώνα αναδύεται ως μεγάλη δύναμη η Ρωσία. Έχοντας ήδη εμπλακεί στον πόλεμο του 1684-99 (προσχώρησε στον Ιερό Συνασπισμό το 1686), η Ρωσία επιχειρεί σε όλο το πρώτο μισό του 18ου αιώνα να επεκταθεί στην Κριμαία και την Αζοφική, κάτι που θα κατορθώσει με τον πόλεμο του 1768-74. Η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) επικυρώνει τη ρωσική ισχύ: το Χανάτο της Κριμαίας «ανεξαρτητοποιείται» υπό ρωσική προστασία, τα ρωσικά πλοία μπορούν να διαπλέουν τα στενά του Βοσπόρου και η Ρωσία αναγνωρίζεται ως προστάτιδα των ορθοδόξων της αυτοκρατορίας.

Ο πόλεμος του 1768-74 κατέδειξε τη στρατιωτική αδυναμία των οθωμανικών στρατευμάτων και τον βαθμό στον οποίο το κεντρικό κράτος δυσκολευόταν να τα ελέγξει. Παράλληλα, τόσο τα ίδια τα γεγονότα του πολέμου με τον ξεσηκωμό

διάφορων ελληνικών περιοχών το 1770 (Ορλωφικά), αλλά και του Μαυροβουνίου, όσο και οι όροι της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή που τον τερμάτισαν, έκαναν εμφανές ότι η εμπλοκή της Ρωσίας στα Βαλκάνια δεν επρόκειτο να είναι περιστασιακή. Πλάι στη Βενετία και τους Αψβούργους, τις δυνάμεις που παραδοσιακά αποτελούσαν σημείο αναφοράς για τους βαλκάνιους χριστιανούς, υπήρχε πλέον και η Ρωσία, η οποία διεκδικούσε την αφοσίωσή τους προβάλλοντας την κοινή ορθόδοξη πίστη. Στις επόμενες δεκαετίες –όπως και σε όλο τον 19ο αιώνα, αν και σε ένα πολύ διαφορετικό διεθνές πλαίσιο– οι χριστιανοί των Βαλκανίων θα επιδιώξουν να επωφεληθούν από την πολιτική των ευρωπαϊκών δυνάμεων έναντι των Οθωμανών αλλά και από τους μεταξύ τους ανταγωνισμούς.

Η Ρωσία θα ενθαρρύνει συστηματικά τις αντιοθωμανικές εξεγέρσεις στα Βαλκάνια, ενώ η ρωσική επιρροή θα γίνει ιδιαίτερα αισθητή μεταξύ των σλαβόφωνων ορθόδοξων πληθυσμών, με τη γλωσσική συγγένεια να δημιουργεί ακόμα ένα επίπεδο οικειότητας πέρα από εκείνο της θρησκείας. Η σερβική Εκκλησία στα αψβουργικά εδάφη (μητρόπολη Καρλοβικίων) στρέφεται εξ ολοκλήρου στη Ρωσία για την εκπαίδευση του κλήρου, όπως και η Εκκλησία του Μαυροβουνίου (μητρόπολη Ζέτας), η οποία αναγνωρίζεται από τη ρωσική Ιερά Σύνοδο ως αυτοκέφαλη αρχιεπισκοπή.

4. Εξασθένιση της κεντρικής εξουσίας

Στα τέλη του 18ου αιώνα η κεντρική κυβέρνηση έχει χάσει σε μεγάλο βαθμό τον έλεγχο των επαρχιών, οι οποίες έχουν περάσει στα χέρια ισχυρών μουσουλμάνων τοπαρχών, γνωστών ως *αγιάν*. Βασισμένοι στην οικονομική και στρατιωτική δύναμη που τους έδινε η συγκρότηση τσιφλικιών και η εκμετάλλευση φοροεκμισθώσεων συνδεδεμένων με αξιώματα της εκτελεστικής εξουσίας, οι αγιάν θα επιδιώξουν να δημιουργήσουν εδαφικές περιφέρειες ελεγχόμενες από τους ίδιους και να ελαχιστοποιήσουν την παρέμβαση της κεντρικής κυβέρνησης. Παρόλο που δεν τέθηκε από κανέναν τους θέμα πλήρους ανεξαρτητοποίησης, άρα και διαμελισμού της οθωμανικής επικράτειας, η αδυναμία του κεντρικού κράτους να τους ελέγξει, σε συνδυασμό με την καταφανή υστέρηση του οθωμανικού στρατού στον πόλεμο, έθετε εκ των πραγμάτων ζήτημα επιβίωσης της αυτοκρατορίας.

Η στρατιωτική κινητοποίηση στο πλαίσιο των πολέμων με τη Ρωσία (1768-74 και 1787-92) έδωσε την ευκαιρία στους αγιάν, που λόγω των αξιωμάτων τους ήταν υπεύθυνοι για τη συγκέντρωση στρατού, να συγκροτήσουν προσωπικές ακολουθίες. Το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα χαρακτηρίζεται «από σκληρούς αγώνες μεταξύ ακολουθιών οι οποίες στόχευαν να ιδρύσουν ιεραρχία εξουσίας στο πλαίσιο της αναδυόμενης νεοφεουδαλικής τάξης πραγμάτων».¹ Τοπάρχες όπως οι Μπουσατλήδες της Σκόδρας, ο Ισμαήλ πασάς των Σερρών ή ο Οσμάν Πασβάντογλου του Βιδινίου, και φυσικά ο Αλή πασάς Τεπελενλής στο νοτιότερο μέρος της χερσονήσου, δημιούργησαν οιονεί κράτη και βρέθηκαν επανειλημμένα σε σύγκρουση με την Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα οι βαλκανικές επαρχίες υποφέρουν από την κατακόρυφη αύξηση της ληστείας, την οποία τροφοδότησε η ύπαρξη μετακινούμενων ομάδων ενόπλων που, ζώντας μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, βρίσκονταν σε διαρκή αναζήτηση εργασίας στις ακολουθίες των αγιάν.

4.1 Η περίπτωση της Βοσνίας

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της Βοσνίας στη μεθόριο των Οθωμανών με τους Βενετούς και τους Αψβούργους τής προσέδωσε έναν χαρακτήρα σημαντικά διαφορετικό από εκείνον των άλλων βορειοβαλκανικών επαρχιών. Ήδη το 1580 προβιβάζεται σε ανεξάρτητο *εγιαλέτι* (έδρα αρχιστρατήγου), ενώ παράλληλα αναπτύσσεται ένα ευρύ δίκτυο φρουρίων κατά μήκος της μεθορίου. Για την επάνδρωση των φρουρίων και την άμυνα της επαρχίας στρατολογούνται κατά βάση ντόπιοι μουσουλμάνοι. Η μεθοριακή περιοχή κατά μήκος των συνόρων (*σερχάτ*) χωρίζεται σε 12 *καπετανίες* με επικεφαλής έναν στρατιωτικό διοικητή (*καπετάνιο*), υπεύθυνο για την άμυνά της.

Στο πλαίσιο της αναδιοργάνωσης της άμυνας μετά τον πόλεμο του 1684-99, η βοσνιακή επαρχιακή διοίκηση στρατιωτικοποιείται πλήρως. Αυξάνονται τα κάστρα,

¹ B. McGowan, «Η εποχή των αγιάνηδων». Στο H. İnalcık και D. Quataert (επιμ.), *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, τ. Β': 1600-1914, μτφρ. Μ. Δημητριάδου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2011: 285.

οι φρουρές και τα παραστρατιωτικά σώματα, ενώ επεκτείνεται το σύστημα των *καπετανιών*, οι οποίες φθάνουν τις 39 στα τέλη του 18ου αιώνα. Παράλληλα η Υψηλή Πύλη παραχωρεί στους μουσουλμάνους κατοίκους των πόλεων φορολογικές ατέλειες και προνόμια αυτοδιοίκησης. Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με τις ευρύτερες θεσμικές μεταβολές και οικονομικοκοινωνικές εξελίξεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία θα έχουν ως συνέπεια τη μεταβολή των γαιοκτητικών και κοινωνικών σχέσεων στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Στο πλαίσιο αυτό ενισχύεται ο μουσουλμανικός χαρακτήρας της περιοχής και αυξάνεται ο μουσουλμανικός πληθυσμός. Εδώ καθοριστική αποδεικνύεται η εισροή των προσφύγων κατά τη διάρκεια του πολέμου με τον Ιερό Συνασπισμό (1684-99). Δημιουργείται ένα στρώμα αρχοντικών οικογενειών (*μπέηδες*) με κληρονομικά δικαιώματα στο αξίωμα του καπετάνιου. Παράλληλα οι τιμαριωτικές γαίες μετατρέπονται σε τσιφλίκια, με τους καλλιεργητές να μετατρέπονται σε κολίγους. Αυξάνονται οι κοινωνικές ανισότητες, συμπεριλαμβανομένης εκείνης μεταξύ μουσουλμάνων κατοίκων των πόλεων και χριστιανών χωρικών, και οξύνονται οι θρησκευτικές αντιθέσεις, ιδίως μεταξύ μουσουλμάνων και καθολικών. Καθοριστικό ρόλο ως προς αυτό έπαιξε η επέκταση του προνομιακού καθεστώτος των στρατιωτικών (*ασκερί*) στον μουσουλμανικό πληθυσμό λίγο μετά τα μέσα του 18ου αιώνα.

Τον 18ο αιώνα η Βοσνία βρίσκεται σε μεγάλο βαθμό υπό τον έλεγχο των ντόπιων ελίτ, με τους καπετάνιους να προέρχονται από τις οικογένειες της ντόπιας στρατιωτικής αριστοκρατίας και τις πόλεις να διοικούνται από συμβούλια προκρίτων, με ισχυρό τον ρόλο των συντεχνιών. Οι σχέσεις των Βόσνιων με την Κωνσταντινούπολη θα είναι αμφίθυμη σε όλο τον 18ο και 19ο αιώνα. Θα επιδείξουν επανειλημμένα ανυπακοή έναντι των εκπροσώπων της κεντρικής εξουσίας και θα κινηθούν αυτόνομα, χωρίς όμως να επιδιώξουν κάτι περισσότερο. Οι αυτονομιστικές τάσεις δεν οδήγησαν σε προσπάθειες ανεξαρτητοποίησης από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, γιατί, όπως ήξεραν πολύ καλά οι ντόπιοι, αυτό θα έκανε τη θέση τους ακόμα πιο επισφαλή έναντι της χριστιανικής αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Στόχος ήταν ο περιορισμός της εμπλοκής της Κωνσταντινούπολης στα βοσνιακά πράγματα. Οι προσπάθειες ενίσχυσης της κεντρικής εξουσίας από τον ύστερο 18ο αιώνα και εξής, θα φέρουν τους Βόσνιους *μπέηδες* σε ευθεία αντιπαράθεση με την Υψηλή Πύλη.

4.2 Η περίπτωση του Μαυροβουνίου

Το Μαυροβούνιο ακολουθεί μια ιδιαίτερη πορεία που στη διάρκεια του 18ου αιώνα θα το καταστήσει πρακτικά ανεξάρτητο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η οθωμανική κυριαρχία στο Μαυροβούνιο ξεκινά το 1499 όταν, μετά από ένα διάστημα υποτέλειας στον σουλτάνο, το βασίλειο της Ζέτας περνά υπό τον άμεσο έλεγχο της Κωνσταντινούπολης. Η ένταξη των μαυροβουνιακών περιοχών στο οθωμανικό σύστημα επαρχιακής διοίκησης έγινε με προνομιακούς όρους, που εξασφάλιζαν ευρεία αυτονομία και χαμηλή φορολογική επιβάρυνση. Μάλιστα τις

πρώτες δεκαετίες του 16ου αιώνα διοικείται από τον Σκεντέρ μπέη Τσερνόγιεβιτς, εξισλαμισμένο γιο του τελευταίου μαυροβούνιου βασιλιά.

Αυτό το πλαίσιο τοπικής αυτονομίας και χαλαρής παρουσίας των οθωμανικών αρχών, σε συνδυασμό με την οργάνωση του πληθυσμού στη βάση πατριαρχικών γενών, επέτρεψε τη συγκρότηση ενός συστήματος φυλετικής οργάνωσης που θα διαρκέσει μέχρι τον 20ό αιώνα. Στον ορεινό όγκο του Μαυροβουνίου μέχρι χαμηλά στις αλβανικές περιοχές, τα πατριαρχικά γένη ενώνονταν σε φυλές (*πλέμε*, στα σλαβικά, *φισ*, στα αλβανικά) που αποτελούσαν και δομές με πολιτική εξουσία: είχαν αρχηγούς με καθορισμένες εξουσίες και αρμοδιότητες και έλεγχαν συγκεκριμένα εδάφη, τα οποία και υπερασπίζονταν ή επέκτειναν. Επρόκειτο για κοινωνίες αντεκδίκησης (*βεντέτα*), στην οικονομία των οποίων έπαιζαν κεντρικό ρόλο ο πόλεμος και οι ληστρικές επιδρομές. Σε όλη την οθωμανική περίοδο θα συγκροτούνται στρατιωτικές κομπανίες από τα πατριαρχικά γένη της ευρύτερης περιοχής που θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, οι μὲν χριστιανοί στους Βενετούς (αργότερα και στους Αψβούργους), οι δε μουσουλμάνοι στους Οθωμανούς.

Από τις αρχές του 17ου αιώνα κεντρικός θεσμός της φυλετικής οργάνωσης του Μαυροβουνίου ήταν η «γενική συνέλευση» που συνερχόταν στη μονή της Παναγίας στο Τσέτινιε υπό την προεδρεία του «δεσπότη» (*βλαντίκα*), δηλαδή του μητροπολίτη Ζέτας. Έργο της συνέλευσης ήταν η επίλυση ενδοφυλετικών διαμαχών και η λήψη αποφάσεων για κοινά ζητήματα διοίκησης, οι σχέσεις με άλλες φυλές κλπ. Επίσης η συνέλευση εξέλεγε τον μητροπολίτη, ο οποίος έπρεπε να προέρχεται από κάποια ντόπια πατριά (κατόπιν αναγνωριζόταν από το πατριαρχείο Ιπεκίου). Οι συνελεύσεις συγκέντρωναν χίλια ή και περισσότερα μέλη, καθώς σε αυτές συμμετείχαν αντιπρόσωποι από κάθε γένος.

Από τα μέσα του 17ου αιώνα οι Μαυροβούνιοι συνδράμουν τακτικά τους Βενετούς στους πολέμους τους με τους Οθωμανούς και κάνουν επιδρομές στις υπό οθωμανικό έλεγχο περιοχές της Δαλματίας. Οι επιδρομές εντείνονται στον πόλεμο του 1684-99, ενώ, με τη σειρά τους, οι οθωμανοί διοικητές διενεργούν επιχειρήσεις καταστολής κατά των απείθαρχων Μαυροβούνιων και καταστρέφουν τη μονή του Τσέτινιε. Αυτή την εποχή αρκετές πατριές στην περιφέρεια του ορεινού πυρήνα εξισλαμίζονται. Οι χριστιανικές φυλές, αντίθετα, αυτονομούνται ολοένα και περισσότερο και το 1702 κατορθώνουν να εκκαθαρίσουν την περιοχή από τα μουσουλμανικά γένη και να τη θέσουν υπό τον έλεγχό τους. Τον 18ο αιώνα, παρά τις προσπάθειες των Οθωμανών να το ελέγξουν, το Μαυροβούνιο πρακτικά ανεξαρτητοποιείται.

Κεντρικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία έπαιξε ο μητροπολίτης, ο οποίος, εκμεταλλευόμενος το ηθικό κύρος του ως θρησκευτικού αρχηγού και διαμεσολαβητή στις φυλετικές διαμάχες, αναδείχθηκε σε ηγέτη που συνένωνε την εκκλησιαστική με την κοσμική εξουσία. Από την εποχή του βλαντίκα Δανιήλ (*Daniilo Petrović Njegoš*, 1697-1735), οι μητροπολίτες προέρχονται από το ίδιο γένος, εκείνο των Πέτροβιτς Νιέγος. Η μοναδική αυτή περίπτωση διαδοχής στην ορθόδοξη Εκκλησία μετέτρεψε τον βλαντίκα σε κληρονομικό ηγεμόνα ενός φυλετικά οργανωμένου πληθυσμού που έλεγχε συγκεκριμένη επικράτεια.

Το δεύτερο θεμέλιο της κρατικής συγκρότησης του Μαυροβουνίου υπήρξε η ρωσική βοήθεια. Οι πρώτες επαφές με τους Ρώσους έγιναν από τον Δανιήλ, που πήγε στη Ρωσία το 1714 για να ζητήσει βοήθεια. Σε όλη τη διάρκεια του αιώνα η Ρωσία θα στέλνει τακτικά οικονομική ενίσχυση, ενώ επί βλαντίκα Σάββα (1735-81) η ρωσική Ιερά Σύνοδος θα αναγνωρίσει την Εκκλησία του Μαυροβουνίου ως αυτοκέφαλη. Αν και μακροπρόθεσμα η σχέση με τη Ρωσία θα αποδειχθεί πολύ πιο σημαντική, οι Μαυροβούνιοι συνεχίζουν να έχουν στενή σχέση με τους Βενετούς. Το 1717 οι Βενετοί δημιουργούν το αξίωμα του *γκουβερναντούρ* (στρατιωτικού διοικητή), το οποίο θα νέμεται κληρονομικά το γένος των Ράντονιτς (Radonić).

Η πρώτη απόπειρα δημιουργίας κεντρικών οργάνων διοίκησης στο Μαυροβούνιο συνδέεται με την εμφάνιση του λεγόμενου Στέφανου του Μικρού (Šćerpan Mali) το 1766. Ο Στέφανος παρουσιάστηκε ως ο ρώσος τσάρος Πέτρος Γ΄ που είχε εκθρονιστεί το 1762 και υπήρχε η φήμη ότι είχε δραπετεύσει από τη Ρωσία. Ανακηρύχθηκε σε ηγεμόνα του Μαυροβουνίου (1767) και κυβέρνησε μέχρι το 1773. Συγκρότησε ένα δικαστήριο αποτελούμενο από 20 αρχηγούς φυλών και ένα σώμα με αστυνομικές λειτουργίες.

Η δημιουργία κρατικών δομών που υπερέβαιναν τις φυλετικές συνδέονται με τον βλαντίκα Πέτρο Α΄ Πέτροβιτς Νιέγκος (1784-1830), ο οποίος κατόρθωσε να ενώσει τις φυλές και να επεκτείνει τη μαυροβουνιακή επικράτεια. Ο Πέτρος Α΄ πρωτοστάτησε στην κωδικοποίηση των νόμων (Γενικός νομικός κώδικας, 1796) και δημιούργησε ένα συμβούλιο διοίκησης και καγκελαρίας για την έκδοση διαταγμάτων. Επί του διαδόχου του, Πέτρου Β΄ (1830-51), το Μαυροβούνιο απέκτησε πλήρεις δομές κεντρικής διοίκησης. Ο Πέτρος Β΄ ήταν ο τελευταίος βλαντίκα με κοσμικές εξουσίες. Μετά από συμφωνία με τη Ρωσία, ο διάδοχός του, Δανιήλ (Danilo Petrović Njegoš, 1851-60), έλαβε τον τίτλο του πρίγκιπα, με τον οποίο και κυβέρνησε.

5. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Castellan, Georges, *Η ιστορία των Βαλκανίων (14ος-20ός αι.)*, μτφρ. Β. Αλιφέρη, Αθήνα: Γκοβόστης, χ.χ.
- Donia, Robert J. και John V. A. Fine, *Bosnia and Hercegovina: A tradition betrayed*, Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 1994.
- İnalçik, Halil και Donald Quataert (επιμ.), *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τ. Α΄: 1300-1600*, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2008.
- İnalçik, Halil και Donald Quataert (επιμ.), *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τ. Β΄: 1600-1914*, μτφρ. Μ. Δημητριάδου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2011.
- Jelavich, Barbara, *Ιστορία των Βαλκανίων Ι: 18ος-19ος αιώνας*, μτφρ. Χ. Δεληστάθη, Αθήνα: Πολύτροπον, 2006.
- Κατσόβσκα-Μαλιγκούδη, Γιάννα, *Οι Σλάβοι των Βαλκανίων: Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό τους*, Αθήνα, 2004.
- Mitev, Plamen κ.ά. (επιμ.), *Empires and peninsulas: Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople, 1699-1829*, Βερολίνο: Lit Verlag, 2010.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μαρία, *Οι Βαλκανικοί λαοί: από την τουρκική κατάκτηση στην εθνική αποκατάσταση (14ος-19ος αι.)*, Β΄ έκδ., Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2000.
- Σφέτας, Σπυρίδων, *Εισαγωγή στη Βαλκανική ιστορία, τ. Α΄: Από την οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918)*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2009.
- Σταυριανός, Λ. Σ., *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, μτφρ. Ε. Δελιβάνη, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2007.
- Sugar, Peter F., *Η νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από οθωμανική κυριαρχία (1354-1804)*, μτφρ. Π. Μπαλουξή, 2 τ., Αθήνα, 1994.